

LILL-ANN JENSEN

I hammerens tegn

Nye agitasjons- og propagandaformer i norsk arbeiderbevegelse på 1930-tallet

Vi løfter hammeren til slag
vår stolte kamps symbol
og bryter vei for frihets dag
for lykke og for sol

Vi løfter den mot nød og tvang
mot vold og barbari
mot krigens brand og myrderi
ja, hør vår hammers sang

Vi løfter den mot alt som vil
oss knuge imot jord
Vi løfter den i sol og ild
i kampen for vår bror

(Elling M. Solheim: Hammer-sang, 1934)

Om kvelden den 21. juni 1934 var flere tusen mennesker samlet på Youngstorget i Oslo. Ifølge Arbeiderbladet deltok mellom 7000 og 8000 på møtet, som var arrangert av Oslo Arbeiderparti.¹ Ennå var det langt fram til høstens kommunevalg, så avisen var svært fornøyd med den store oppslutningen «tross møtet i og for sig ikke hadde noen direkte aktuell foranledning». Det siste var nok ikke helt riktig. Et viktig

formål med møtet var å prøve ut offentlig nye agitasjons- og propagandaformer i arbeiderbevegelsen.

En bil var kjørt fram på torget, og på denne var det montert en scene. Bilen var pyntet med små, røde vimpler, og bakenfor på balustraden var det oppspent et stort lerret med møtets parole: «Fram på ny. For arbeid, brød og frihet!» Ti røde flaggseil med arbeiderbevegelsens nye enhetssymbol, hammermerket, flankerte parolen, og talerstolen var også dekorert med et stort, hvitt hammermerke på rød bunn. Like før møtets åpning marsjerte 3-400 medlemmer av ungdomsfylkingen inn på torget med en flaggborg av røde flagg med hammermerker og tok oppstilling rundt talerstolen.

Selv om populære politikere som Helga Karlsen og partiformannen Oscar Torp var i aksjon som talere, var møtets virkelige hovedaktører arbeiderungdomslaget «Nybrott» og dets tramgjøng. Alt under stortingsvalgekampen året før hadde ungdomslaget et talekor, «Hele folket i arbeide». Talekoret ble oppført på valgmøter både innendørs og i friluft. Våren 1934 hadde Per Lie

(bror av Haakon) innøvd et sammenhengende program med disse ungdommene. I programmet inngikk talekor, deklamasjon, dans, sketsjer, sang og musikk.

Generalprøven fant sted en uke før friluftsarangementet på Youngstorget, på et fellesmøte for arbeiderungdomslagene i Oslo Arbeidersamfund 14. juni. «De fleste deltakerne stanset overrasket i døren,» fortalte Arbeiderbladet i sin reportasje fra møtet.² Det fullsatte lokale var vakkert dekorert med røde flagg med hammermerket, plakater med aktuelle paroler og bilder av frihetstjempene Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht. «Ved hjelp av disse enkle midler var det straks skapt en egen ramme om møtet og en egen, sosialistisk stemning,» het det i referatet. For underholdningen stod Samfundsteatrets eget talekor, «Rødt Lys», og Nybrotts tramgjeng, som her hadde sin første offentlige opptreden. Ikke minst gjorde tramgjengen fra Nybrott stor lykke og høstet «orkanaktig bifall» fra den store forsamlingen.

På programmet i Arbeidersamfundet denne junikvelden i 1934 stod også et foredrag av Haakon Lie om nye propagandametoder i arbeiderbevegelsen. Lie hadde vært lønnet sekretær og hoveddrivkraft i Arbeidernes Opplysningsforbund fra stiftelsen av i 1931 og var antakelig den som mer enn noen annen så betydningen av en fornyelse av agitasjons- og propagandavirksomheten. Denne fornyelsen startet allerede før stortingsvalget i 1933 og hadde en klar sammenheng med Arbeiderpartiets kursendring samme år.

Hele folket i arbeide

Høsten 1933 gikk Arbeiderpartiet til valg under den fengende parolen: «Hele folket i arbeide». Slagordet summerte opp innholdet i det kriseprogrammet partiet hadde arbeidet med et par år og som angrep tidens hovedproblem, den store arbeidsløsheten.

Slagordet kan også ses i sammenheng med den ideologiske kampen og utviklingen som hadde pågått innen arbeiderbevegelsen helt siden den nye rettings seier på landsmøtet i 1918. Etter en omfattende indre debatt tok Arbeiderpartiet på landsmøtet i 1933 farvel med sin revolusjonære fortid og stod nå fram som et ansvarlig parlamentarisk og demokratisk reformparti. Hele kriseprogrammet bygget på en reformistisk filosofi. Økonomien skulle komme på fote igjen uten revolusjon. Når kriseprogrammet ble lansert i 1933 med den fordragelige og samlende tittelen «Hele folket i arbeide», gav det også uttrykk for en kursendring i partiet.

Stortingsvalget i 1933 ble en stor suksess for Arbeiderpartiet, ikke minst sett i forhold til det dårlige valget tre år tidligere. Partiet økte stemmeandelen med åtte prosent, fikk 125 000 nye velgere og 69 stortingsrepresentanter. Valgseieren var både et resultat av Arbeiderpartiets nye budskap og av innsatsen for å bringe det ut til velgerne. Aldri før hadde partiet satset så bredt og massivt i en valgkamp. Mens det i 1927 ble brukt 71 000 kroner på agitasjon, ble det i 1933 brukt det firedobbelte, 281 000 kroner.³

Ved siden av partipressen var den tradisjonelle foredragsvirksomheten grunnvullen i Arbeiderpartiets agita-

Tramgjengen i arbeiderungdomslaget «Nybrott» opptrer på Youngstorget 21. juni 1934 og innleder dermed Arbeiderpartiets satsing på nye agitasjons- og propagandaformer. Foran mikrofonen (f.v.): Einar Linderud, Gerd Asmann, Jenny Andersen og Kåre Larssen. Med tromme helt t.v. står Karsten Hansen, eldre bror av Rolf Hansen.

sjonsarbeid. Denne virksomheten fikk et kraftig oppsving før valget i 1933. I tillegg ble det spredt valgmateriell i et omfang som aldri før, og for første gang ble film tatt i bruk i valgkampen. Hus-agitasjon var et annet hovedledd i valgkampen, særlig i de større byene. Også her var det en sterk økning i 1933, både i antall agitatorer og dager da disse var i arbeid. I Oslo fikk nesten 65 prosent av byens stemmeberettigede besøk før valget.

Fram, fram på ny!

Med tanke på suksessen i 1933 kan en kanskje undre seg over hvorfor partiet allerede året etter satset på å gå nye vei-

er i agitasjons- og propagandaarbeidet. Noe av forklaringen finner vi i det lille heftet «Håndbok i agitasjon og propaganda», som ble utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund før kommunevalget i 1934. Blant bidragsyterne finner vi Haakon Lie, Einar Gerhardsen, Finn Moe, Olav Dalgard og Thor Wiborg.

Egentlig var det ikke snakk om å forkaste de gamle metodene, men heller å videreføre og forbedre disse, leser vi i forordet. Målsetningen for de nye propagandametodene var todelt. For det første skulle en forsøke å nå fram til et bredere publikum enn tidligere, «vinne de store masser for det socialistiske samfundssyn». Den andre målsetningen var minst like viktig og en forutsetning

for at den første skulle lykkes, nemlig å skape «tro og begeistring» blant velgerne.

I artikkelen «De moderne agitasjonsmetoder» drøfter forfatteren, Finn Moe, journalist og medlem av AUFs sentralstyre, både hvorfor og hvordan disse målsetningene skulle oppnås. Innen den sosialistiske bevegelse har vi i altfor høy grad underkjent den kraft som ligger i den menneskelige følelse, framholdt Moe, og pekte på at et godt slagord ofte gjorde bedre nytte enn et langt manifest. Andre hadde forstått dette bedre, mente han, ikke minst fascistene og særlig de tyske nazistene som gjennom moderne propaganda som appellerte til følelsene hadde klart å vinne massene for sine idéer.

Moe viste til den russiskfødte sosialdemokrat og psykologiprofessor Sergej Tschachotin, som var en av dem som ivrigst hadde kjempet for nye propagandametoder i Tyskland. Ifølge Tschachotin var kampen mot fascismen først og fremst en propagandakamp, en psykologisk kamp. I denne kampen må arbeiderbevegelsen ta i bruk motstandernes egne våpen, hevder han i boka «Trepil mot hakekors».⁴ For de fleste mennesker i dag spiller det følelsesmessige en større rolle enn det logiske og fornuftsmessige, derfor må en riktig oppbygget propaganda spille på «alle menneskesjelens drifter», mente Tschachotin.

Den samme tankegangen finner vi i AOFs «Håndbok i agitasjon og propaganda»: «Så viktig alt det annet kan være, så er det dog kanskje appellen til følelsene som er det vesentlige ved de nye propagandametoder.» På samme måte som vi forsøker å påvirke folk ved

å appellere til deres fornuft, må vi også appellere direkte til deres følelser, heter det videre. Viktig var det også å sørge for at folk kom i den rette følelsesmessige stemning. Som et eksempel på hvordan dette kunne virke, gjengir boka et avisinnlegg med overskriften «Takk, kamerater!»:

«Jeg kom fra arbeide mandag kveld - skulde krysse Karl Johan på vei hjem, da plutselig musikk og en skog av røde faner svinger frem over Egertorvet. Å, kamerater, for et vakkert syn! Arbeiderungdommen i lyse sommerklær, taktfast i sang under våre røde faner. Og en vilje - en vilje som suste og dirret i hver trevl og tråd der toget trosset forbi. En lys gutt, brun av sol, ropte mot oss på fortauet: Til kamp mot krig og fascisme - og hele flokken bak ham hujet med.

Det blev så stille på Karl Johan - sommerflirten stilnet av - noen hatter blev løftet for Internasjonalen, fler og fler gled av, andre lot dem sitte på mens de betatt stirret på den store målbevisste ungdomsskaren.

Socialismens avantgarde stormet og vant Karl Johan mandag kveld. - Det er slik ungdom som kan fremme et sosialistisk Norge. Jeg er glad for å være blandt dem. Og arbeidersangene hugg i takt, da jeg så sliten jeg enn var, måtte slutte meg til toget. Fram, fram på ny.»

Gymnastikk på gata?

Til AUFs landsmøte i Oslo 11.-13. mai 1934 forelå det flere forslag om agitasjons- og propagandaarbeidet. Fra en egen komité nedsatt av sentralstyret var det framsatt et forslag om opprettelse av en felles propagandasentral for alle hovedorganisasjonene. Denne sentralen skulle blant annet ha som oppgave å utarbeide langsiktige planer for propagandafelttog, arrangere landsomfattende demonstrasjoner, utarbeide slagord og produsere plakater, løpesedler og film.

Hammermerket har fått en dominerende plass i Thor Wiborgs fotomontasje på forsiden av Arbeider-Ungdommens 1. mai-nummer 1935.

I tillegg ble det lansert følgende forslag om ungdomsfylkingens egen propagandavirksomhet:

- a) fortsatt arbeide for en enhetlig drakt (blåskjorten) for AUF-medlemmer,
- b) innføring av muntlig hilsen,
- c) innføring av armhilsen,
- d) arbeide for innføring av et billig, enkelt kampmerke for hele arbeiderbevegelsen,
- e) innføring av former for optagelse i Ungdomsfylkingen, for flaghilsen, for demonstrasjoner, møter, etc.

Ikke alle var like begeistret for forslagene fra sentralstyret. Særlig frambrakte punktene om «muntlig hilsen» og «armhilsen» en rekke spydige kommentarer.⁵ Paul Bentsen fra Notodden kunne ikke få seg til «å drive gymnastikk på gata», sa han. Sentralstyremedlem Bjarne Borgan fra Oppland trodde heller ikke at det nyttet å innføre «armhilsen», i alle fall ikke blant bondeungdommen. «De ytre former er så fattigslige, det er ved innholdet vi skal vinne dem,» hevdet Borgan som syntes at «et traust håndslag» var bedre. Det er bare fascistene og nazistene som holder på de ytre formene, fordi de ikke har annet å tilby ungdommen, hevdet Ørnulf Egge fra Centrum AUL i Oslo.

Men det var også flere positive reaksjoner på forslagene. Eivind Rasten fra Kongsvinger mente at «litt opfinnsomhet og reklame» ikke var av veien. «Vi har plikt til å bruke de midler som står til rådighet og ikke la noe middel uprøvet for å styrke og aktivisere vår bevegelse,» sa han i sitt innlegg. Selv hadde han god erfaring med å ta i bruk nye agitasjonsmetoder i et typisk landdistrikt, der det tidligere ikke hadde vært mulig å få i gang noe lag.

Ved voteringen gikk et samlet landsmøte inn for forslaget om å opprette en felles propagandasentral. Derimot ble de forslagene som gjaldt ungdomsfylkingens egen propagandavirksomhet i sin helhet sendt tilbake til AUFs sentralstyre og de omdiskuterte punktene b og c ble foreslått strøket.

I sitt sluttinnlegg på landsmøtet konkluderte Haakon Lie med at det var mye å lære av de store massebevegelsene som hadde reist seg ute i Europa under fascismens fane. Ifølge Lie hadde arbeiderbevegelsen stivnet i gamle metoder, mens nasjonalsosialistene hadde arbeidet seg videre ved bruken av ytre midler. At vi må ut på gatene for å komme folk i tale, er et eksempel på det vi kan lære, mente han.

Under hammermerket

Ett av forslagene på AUF-landsmøtet i 1934 var det ingen innvendinger imot. Det var punktet om å «arbeide for innføring av et billig, enkelt kampmerke for hele arbeiderbevegelsen». Haakon Lie kom alt på landsmøtet med et forslag til hvordan dette merket skulle se ut:

«Personlig holder jeg på en enkel stålhammer, som symboliserer arbeidet - Torshammeren, det urnordiske symbol på den som kjemper mot dem som vil menneskene ondt.»

I opplysningsforbundet lot ikke Lie og hans medarbeidere gresset gro under føttene. Den 28. mai, bare et par uker etter AUF-landsmøtet, ble spørsmålet om et «enhetsmerke» diskutert i AOFs forretningsutvalg. På møtet ble det enighet om å anbefale hammeren som

Hammermerket brukt som jakkemerke. Fra brosjyren «Om hammermerket», utgitt av AOF i 1934.

enhetsmerke, ser vi av et brev oversendt Landsorganisasjonen 30. mai 1934.⁶ Til brevet er festet et lite hammermerke i stål, og det blir opplyst at et slikt merke kan framstilles for 10 øre, slik at alle arbeidere, også de arbeidsløse, kan ha råd til å kjøpe det. «Et slikt merke vilde i tilfelle være det beste mottrekk mot de emblemer som fascistene søker å innføre i vårt land, nemlig hakekorset og St. Olavsmerket,» understrekes det videre i brevet.

Nå skjedde ting lynraskt. Dagen etter, 31. mai, behandlet LO-sekretariatet saken og ga sin tilslutning til forslaget fra AOF.⁷ Det ser ut til at de andre organisasjonene som ble kontaktet, var like snare til å gi en positiv tilbakemelding. Under overskriften «Felles sosialistisk og antifascistisk merke» kan

Arbeiderbladet allerede 4. juni fortelle om det nye enhetsmerket for arbeiderorganisasjonene. Meningen er ikke at dette merket skal erstatte de merker som allerede finnes, opplyses det i artikkelen, men at det nå skal skapes et felles merke for alle organisasjoner som står samlet i kampen for det sosialistiske folkestyre. «Enhetsmerket skal være fellessymbolet for alle i vårt land som står beredt til å ta kampen opp mot krig og fascisme,» heter det videre. Vi får også vite hvorfor nettopp hammeren er valgt som symbol:

«Hvorfor er hammeren valgt som symbol? Først og fremst fordi hammeren er symbolet på sosialismens bærende tanke, arbeidet, den er symbolet på arbeidet i industri, håndverk og landbruk. Hammeren er arbeidets adelsmerke. Men hammeren er ikke bare arbeidets symbol. Den har fra urgammel tid vært et kampens symbol. I den gammel-nordiske tiden var det ifølge folketroen hammeren jotner og vonde makter fikk føle, når de vilde skade bonden og hans jord. Også i vår tids kamp skal hammeren bli symbolet på dem som tar kampen opp for friheten, og stiller seg på samlet front mot dem som vil knekke dem.

Hammermerket viser vår vilje til kamp, vår vilje til å slå til når det kreves! Men enda mere viser det vår vilje til arbeid og oppbygging!»⁸

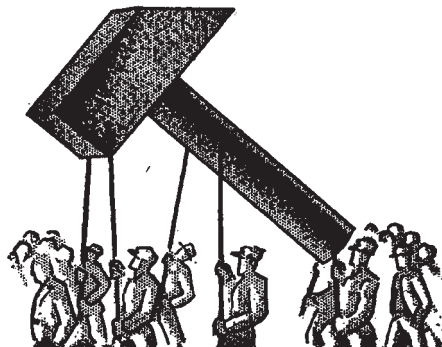

Hammeren brukt som dirigentklubbe. Fra brosjyren «Om hammermerket».

I artikkelen blir det dessuten gitt retningslinjer for hvordan hammeren skulle brukes. Først og fremst som jakke-merke, enten alene eller sammen med et annet organisasjonsmerke. Det skulle brukes i hjørnet på de røde flaggene, dekorere talerstoler, bæres i demonstrasjoner og ellers brukes overalt; på brosjyrer, opprop, over arbeideravisenes ledere, på flyveblad, rundskriv og brev.

En enda mer utførlig veiledning om hvordan hammermerket skulle benyttes, finner vi i det lille heftet «Om bruken av hammermerket», utgitt som bilag til den før omtalte «Håndbok i agitasjon og propaganda» fra AOF. Her finnes blant annet en detaljert beskrivelse av merkets mål og proposjoner, samt en rekke forslag til bruksområder, alt illustrert av AOFs dyktige hustegnere, den allsidige Thor Wiborg. Vi vet ikke hva Wiborgs rolle ellers har vært ved innføringen av hammermerket, men at han var ansvarlig for den kunstneriske utformingen, må regnes som ganske sikkert.

Under den store protestdemonstrasjonen foran Stortinget 8. juni 1934 ble hammermerket for første gang brukt som jakke-merke. Demonstrasjonen, som var rettet mot lovforslaget om nye avstemningsregler i streike- og lockout-spørsmål, ble en av de største som var holdt i Oslo til da. Hvor mange av de nærmere 50 000 deltakerne som bar hammermerket, blir ikke fortalt, men vi kan regne med at det var ganske mange. AOFs beretning for 1934 opplyser at det i løpet av året er sendt ut i alt 140 000 hammermerker (jakkemerker) over hele landet. «Mer enn noe annet virker de som levende reklame for vår bevægelse,» heter det i beretningen.

Hammermerket kunne også brukes i kjempeformat i opptog. Fra brosjyren «Om hammermerket».

Allerede fire dager før, den 4. juni, hadde hammermerket sin debut som symbol i agitasjonen. Anledningen kunne ikke ha vært mer passende. Den tyske sosialdemokraten Gerhard Seger, som hadde klart å flykte fra konsentrasjonsleiren Oranienburg, innledet denne kvelden sin Norges-turne med foredrag både i Arbeidersamfundet og i Folkets Hus i Oslo.⁹ Begge lokalene var dekorert med store transparente med hammermerket og slagordene «Mot krig og fascisme!» og «Fram til frihet!»

Under kommunevalgkampen samme høst var hammermerket å se overalt. AOF-beretningen for 1934 forteller videre at 3000 meter rød flaggduk ble sydd opp til hammerflagg, vimpler, talerstolduker og flaggseil. Nærmere 3000 små sykkelvimpler med hammermerket ble spredd omkring i landet. Dessuten ble store skriftplakater med slagord og hammermerker sendt til en rekke større steder.

Ifølge heftet «Om bruken av hammermerket» var hammermerkets styrke dets enkelhet og dets lett forståelige symbolikk. «Det kan tegnes med kritt,

kull eller farver på gjerder, vegger, gater, fortaug, plakater og kjøretøier,» heter det videre. Først når hammermerket ble brukt overalt der det kunne plasseres, ville det fylle sin oppgave:

«Så snart dets betydning har satt seg fast i massenes bevissthet, vil det straks det sees, rent uvilkårlig vende oppmerksomheten mot vår bevegelse. Det vil som elektrisiteten arbeide, når vi ellers hviler. Ved å gjentas i det uendelige vil hammermerket bli stående for det norske folk som merket for alle dem som kjemper for en ny og bedre verden, for alle dem som kjemper mot ufrihet og trelldom.»

For norsk arbeiderbevegelse stod perioden fra 1934 og fram til utbruddet av annen verdenskrig på mange måter «i hammerens tegn». Uttrykket gjenspeiler ikke bare den omfattende bruken av hammermerket i agitasjonen, men også innholdet av den samme agitasjonen. Hammermerket overlevde riktignok okupasjonsårene, men ble etter krigen mye mindre brukt. På arbeiderbevegelsens røde flagg har merket derimot holdt stand helt opp til våre dager.

Arbeidernes agitasjonsentral

I løpet av høsten 1934 utredet en komité med representanter fra Landsorganisasjonen, Arbeiderpartiet, ungdomsfylkingen og opplysningsforbundet spørsmålet om å opprette en felles propagandasentral for arbeiderbevegelsen. Komitéen la fram sin innstilling på LO-kongressen i november samme år, der den konkluderte med at en slik sentral burde opprettes. Denne sentralen skulle i første rekke være et rådgivende organ for de av arbeiderbevegelsens organisa-

sjoner som ønsket hjelp og veiledning i agitasjonsarbeidet.

Propagandasentralen skulle ha mange oppgaver. Den skulle utarbeide foredragsdisposisjoner og formidle foredragsholdere til organisasjonene; arbeide for utstrakt bruk av planser og lignende materiale; utarbeide forslag til utsmykning av møtelokalene med flagg, plakater o.l.; arbeide for økt bruk av film og lysbilder i agitasjonens tjeneste; gi veiledning i utnyttelse av teater- og propagandagrupper i agitasjonsvirksomheten; gi teknisk og sakkyndig veiledning ved oppsett og trykking av agitasjonsmateriale; planlegge propagandafelttog for spesielle saker eller organisasjoner og mye annet. For å unngå å måtte opprette en helt ny institusjon og ikke minst for å spare penger, foreslo komitéen at propagandasentralen skulle legges inn under Arbeidernes Opplysningsforbund.

På kongressen var det overveiende positive reaksjoner på forslaget, men noen få røster hevet seg likevel imot. Blant dem var Jul Hansen, Oslo-representant fra Centralforeningen for Boktrykkere, som foreslo at det i stedet skulle bevilges 1000 kroner til landslaget «Sovjet-Unionens Venner» «til opplysningsarbeide om det socialistiske oppbygningsarbeide i Sovjet-Unionen». Birger Aamodt, Oslo-representant fra Centralforeningen for Boktrykkere, foreslo følgende tilføyelse til listen over propagandasentralens oppgaver:

«... og i samråd med de av hovedorganisasjonene nedsatte komiteer mot krig og fascisme, drive et energisk agitasjons- og opplysningsarbeide mot produksjon og transport av krigsmateriell».

Ved avstemningen vedtok kongressen komitéens innstilling mot 14 stemmer, mens Jul Hansens forslag ble forkastet med stort flertall. Aamodts tilleggsforslag ble enstemmig vedtatt. Startskuddet var gått for det som i løpet av de neste fem år skulle bli den største propagandasatsing noen sinne i norsk politikk.

Teatret i agitasjonens tjeneste

Teatergruppene og tramgjengene var en viktig og integrert del av Arbeiderpartiets nye propagandaapparat. Ikke bare deltok de i denne virksomheten fra starten av, men mye tyder på at de også var en slags forløpere og pådrivere når det gjaldt å gå nye veier i agitasjons- og propagandaarbeidet.¹⁰

Teater brukt som middel i agitasjonen var ikke noe nytt, verken i utlandet eller her hjemme. Arbeiderteaterbevegelsen vokste fram i en rekke land sist på 1920-tallet. Den var inspirert av det nye agitasjons- og propagandateater som oppstod i Sovjetunionen like etter revolusjonen. I motsetning til folketeaterbevegelsen, som var bygget på profesjonelt teater, hadde arbeiderteatret sitt utspring i amatørteatervirksomheten.

Arbeiderteaterbevegelsen nådde også til Norge. I 1927 var spørsmålet om et arbeiderteater stadig framme i pressen. Oslo Arbeidersamfunds teater under ledelse av Einar Rudaa, begynte å ta opp på repertoaret stykker med sosial tendens. Etter hvert ble det også eksperimentert med formen. I Rudaas eget stykke «På kant» fra 1934, var det lagt inn virkemidler som talekor, radioopp- tak og samspill med publikum. Utenfor Arbeidersamfundet var det også andre, frittstående teatergrupper som trådte i

nye spor. En av disse gruppene var «Det sociale teater», ledet av Gunvor Sartz. Så tidlig som i 1930 satte hun opp Friedrich Wolfs skuespill «§245», et brennbart innlegg i den pågående debatt om abortstraffen.¹¹

Innenfor de sosialistiske ungdomslagene hadde det lenge eksistert egne teatergrupper, såkalte «dramatiske klubber». Omkring 1930 var antallet slike teatergrupper økt sterkt. Som en konsekvens av dette startet ungdomsfylkingen i 1932 sin egen teaterkomité, med Einar Rudaa som formann. I årenes løp hadde det ofte blitt rettet kritikk mot de dramatiske klubbene for deres valg av repertoar. Kritikken var sikkert ikke uberettiget, for som regel var det salongkomedier og banale sketsjer som ble framført. Men de dramatiske klubbene manglet også skikkelig stoff de kunne spille. Å avhjelpe dette behovet ble en av de viktigste oppgavene for AUFs teaterkomité.

Våren 1933 besøkte Olav Dalgard Sovjetunionen i forbindelse med en amatørteaterfestival i Moskva.¹² Fra denne reisen kom han hjem «med hodet fullt av dristig fornyende teaterformer», forteller han i selvbiografien *Samtid* (1972). Nordahl Grieg, som også deltok på festivalen, hadde kastet fram spørsmålet: «Kan det nytte med noe slikt hos oss?» Med dette i tankene skrev Dalgard ned sine inntrykk fra Moskva i to artikler om «Sosialt teater» i tidsskriftet *Det 20de århundre*. Artiklene ble senere utgitt i bokform.¹³ Teatret må kunne brukes mer aktivt i agitasjonen, mente Dalgard. Særlig var det viktig å bruke det sociale teater som en motvekt mot den stadig økende nazi-propagandaen.

Olav Dalgard (i forgrunnen) før avreisen til Mosva i 1933. Han dro sammen med en gruppe (leikarring) fra Oslo kommunistiske ungdomslag. Bunaden og fela hadde han lånt av Alfred Maurstad.

Disse spørsmålene opptok også den nystiftete teaterkomitéen som hadde blitt oppnevnt av AOF i januar 1933 og erstattet AUFs teaterkomité fra 1932. Hensikten med reorganiseringen var å få til en samlet organisering av teaterarbeidet i arbeiderbevegelsen. Nå først ble det grunnlag for å bruke ordet «arbeiderteaterbevegelse», og komitéen kalte seg da også for «Arbeiderteatret». Formann og primus motor i «Arbeiderteatret» var den før omtalte Thor Wiborg. Med i komitéen fra starten av var dessuten Gunvor Sartz, Olav Dalgard, Aase Lionæs og Ole Grepp. I 1935 kom også Sigurd Evensmo med.

Den nye teaterkomitéens virksomhet var omfattende. Ikke bare skulle den

administrere «Arbeiderteatret», gi ut medlemsbladet med samme navn og sende ut tekster og sminkepakker. I april 1934 ble det dessuten dannet en spesiell teatergruppe direkte tilknyttet komitéen. Gruppen, som fikk navnet «Arbeiderteatret Rødt Lys», skulle ha flere oppgaver. Først og fremst skulle den tjene som et slags «eksperimenteteater» for teaterkomitéen. Samtidig skulle det tjene som et slags «mønstereteater» som skulle reise omkring og framføre «de viktigste forestillinger i en mønstergyldig form». Det kunne gjerne skje i samband med kortere kurs, der gruppen på ulike måter kunne gi impulser og veiledning. I likhet med de andre teatergruppene skulle «Rødt Lys»

delta direkte i den utadvendte propagandaen og agitasjonen og fikk et eget ansvar for å finne fram til nye veier i dette arbeidet.¹⁴

I 1934 ga teaterkomitéen ut boka «Ungdommens Teater. Håndbok for amatørteater og talekor». Denne instruktive boka, skrevet av komitéens formann Thor Wiborg, ble et populært og nyttig hjelpemiddel i teaterarbeidet i ungdomslagene. Sammen med Gunvor Sartz var Wiborg dessuten instruktør på en lang rekke teaterkurs som komitéen satte i gang rundt om i landet. Deltakelsen på disse kursene kunne være svært stor, høsten 1935 var det for eksempel hele 60 deltakere på et teaterkurs som Sartz arrangerte i Øvre Gauldal! I tillegg ble det hvert år før krigen arrangert sentrale teaterkurs på Arbeidernes Høiskole på Malmøya ved Oslo.

Begeistringens tid

Ungdomslagenes «tramgjenger» var teatergruppene stormtropper i propagandavirkomheten. Det var de som klarest bar fram det agitatoriske budskap for publikum gjennom sine opptredener, noe som også var det viktigste formålet med deres virksomhet. Gjengene kunne være ganske store, 20-30 personer var ikke uvanlig. De optrådte på møter av forskjellige slag med et revyliknende program sammensatt av solodeklamasjon, viser, sketsjer og talekor.

Arbeiderungdomslaget «Nybrott» og dets tramgjeng var, som vi har sett, en av hovedaktørene under kommunevalgkampen i Oslo i 1934. Naturlig nok var det Oslo-lagene som først fikk sine egne tramgjenger. Noen av disse dro på turné rundt i distriktene og inspirerte ung-

dommene der til å starte tramgjenger. Bergen fikk snart flere dyktige tramgjenger. I Drammen dannet Sigurd Evensmo alt i 1934 «Drammen Arbeiderteater» med tramgjeng og talekor. Fagforeningenes ungdomsgrupper opprettet også sine egne tramgjenger. Disse tramgjengene ble ikke bare benyttet i propagandasammenheng, men også som populære underholdningsinnslag både på foreningsmøter og andre møter og sammenkomster.

Ordet «TRAM» var opprinnelig en russisk forkortelse for «Arbeiderungdommens Teater» (Teatr Rabotsjii Molodojsjii). Per Lie hadde sett denne forkortelsen og foreslo navnet «tramgjeng» for de norske propagandagrupperne. Navnet klang godt og passet bra. Programmet kunne oppføres overalt der det fantes en «tram» eller et lasteplan. Under valgkampene var det svært populært med en slik mobil scene, og en kunne alltid regne med at det fantes en partisympatisør som var villig til å låne ut en stikkontakt til høytaleranlegget.¹⁵ Sigurd Evensmo beskriver i *Maidagen* 1935 en tramgjengopptreden:

«Ingen kunne unngå å bli streift av den sitrende stemningsbølgen som utgikk fra en liten tribune hvor 20 unge arbeidergutter og jenter med brand i blodet slynget parolene utover folkehavet på en ny, farlig måte. Med ungdommelig selvfølgelighet grep gjengen makten over massenes stemning. Med musikk, sang, deklamasjon, rytmiske bevegelser av kor og solister - alt i ubrutt rekkefølge, slik at gjengens veldige publikum ble revet med i de unges egen dramatiske rytme.

20 unge gutter og jenter på en tribune. Men det er en vilje, en tro, slik som den bare kan skapes hos en ungdom der står skulder ved skulder under en borg av vaiende røde faner og er knyttet sammen med bånd som er sterkere enn blodets ...»

Antallet tramgjenger økte jamt fram til og med kommunevalgkampen i 1937, da det ble en viss stagnasjon i virksomheten. Det hele fikk en brå slutt ved krigsutbruddet i 1940. Om tramgjengbevegelsen ellers ville ha vært levedyktig i sin opprinnelige form er lite trolig. På samme måte som sine utenlandske forbilder, fikk de norske tramgjengene problemer med å utvikle denne formen for teater videre. Så tidlig som på nyåret 1935, i tramgjengbevegelsens første leveår, skrev Axel Otto Normann i en artikkel om teater i *Det 20. århundre*:¹⁶

«Det har vist seg overalt i verden, at et ensidig politisk teater, altså partipolitisk teater, ikke har kunnet bestå uten som kampteater i korte perioder. Det er et ledd i de seirende revolusjonære krefters begeistring, det stimulerer denne begeistringen og det er selv et produkt av den; men denne begeistringens tid er begrenset. Det kommer for massebevegelsen som for det enkelte menneske naturnødvendige avspenningsperioder.»

Tramgjengene ble født i «en begeistringens tid». De var et rendyrket produkt av de nye agitasjons- og propagandametoder som da vant innpass i arbeiderbevegelsen. Det hele kulminerte foran stortingsvalget i 1936, med den største satsingen noensinne på propagandavirksomheten. Arbeiderpartiet hadde satt alt inn på å vinne rent flertall i Stortinget, men til tross for en betydelig framgang i antall stemmer, lyktes det likevel ikke. Skuffelsen var stor, og på en måte gikk mye av luften ut av ballongen etter valget. AOFs beretning for 1937 uttrykker det slik:

«Det fulgte en viss avslapping i organisasjonslivet etter den veldige påkjenningen

stortingsvalget bød på. Annet var heller ikke å vente ...»

«Vår beste agitator»

Ett område av agitasjons- og propagandavirksomheten fikk likevel en storhetstid i siste halvdel av 1930-tallet, nemlig filmproduksjonen. I 1939 skriver Sigurd Evensmo i en artikkel om norsk arbeiderfilm i *Arbeiderbladet*:¹⁷

«Ser en bort fra Sovjet-Samveldet, har norsk arbeiderørrelse gjennom mange år hatt en overlegen førerstilling i Europa når det gjelder arbeiderfilm. I løpet av 11 år er det lagd 15-20 slike filmer her i landet - stort og smått regnet med - de er spilt for hundretusener og har vært med på å brøyte vei for filmen som kulturfaktor i det moderne samfunnslivet.»

Ifølge Bjørn Sørensen, som i sin magistergradsavhandling fra 1980 har behandlet norsk arbeiderfilm i perioden 1928-1940, har Evensmo i hvert fall sine ord i behold når det gjelder tiden etter 1935, da utviklingen innenfor den norske arbeiderfilmen aksellererte voldsomt. Evensmo er også for beskjeden når det gjelder antall filmer, mener Sørensen, som viser til at om lag 40 filmer, 35mm og 16mm, ble til innenfor den nevnte 11-årsperioden.¹⁸

Først fra slutten av 1920-tallet ble film tatt i bruk i opplysnings- og agitasjonssammenheng her i landet. Den første av de norske arbeiderfilmene hadde premiere 15. november 1928 i Arbeidersamfundets store sal i Oslo. Filmen var regissert av Kristoffer Aamot og laget med særlig tanke på kommunevalget i Oslo. I årene som fulgte inngikk film som et fast innslag i Arbeiderpartiets valgkamper.

Full fart i filmarbeidet ble det da AOF fra 1933 overtok samordningen både av distribusjon og produksjon av arbeiderfilm. Samme år ble valgfilmene «Hele folket i arbeide» sendt ut i 12 kopier med stor suksess. I 1934 anskaffet AOF et eget småfilmkamera, noe som la grunnlaget for en voldsom småfilmsaktivitet i de neste par årene. Foran kommunevalget i 1934 ble det laget lokale valgfilmene med amatører i rollene både i Oslo, Aker, Drammen, Buskerud og Bergen. Disse småfilmene ble viktige innslag i valgkampen.

I løpet av 1934-35 kom hele 19 småfilmer i AOFs regi. De fleste var det Per Lie som stod bak. Foruten valgfilmene ble det laget flere «yrkesfilmer». «I ditt ansikts sved» fra 1935 ble tatt opp av Haakon Lie under vårsildfisket på Vestlandet, mens «Skogens menn» ble filmet i Østerdalen av Per Lie. Den sistnevnte stod også bak en rekke propagandafilmer for lokale partiaviser. Sammen med Olav Dalgard kom de to brødrene i sterk grad til å prege den norske arbeiderfilmen i 1930-årene.

Samtidig med den store aktiviteten i småfilmproduksjonen i 1935 var det et annet filmtiltak som fikk avgjørende betydning for utviklingen av den norske arbeiderfilmen, nemlig filmen «Samhold må til». Denne inngikk i en kampanje for fagbevegelsen, det første, store oppdraget til arbeiderbevegelsens nye agitasjons- og propagandasentral. Flere kjente skuespillere var med i filmen, som ble en stor suksess. Ifølge Sørensen ble «Samhold må til» gjennombruddet i stor målestokk for den norske arbeiderfilmen, og - på godt og ondt - også mønsteret som skulle prege de etterfølgende filmene.

I 1936 kom valgfilmene «Vi bygger landet» og «Norge for folket» og i 1937 «By og land, hand i hand». Deretter fulgte tre filmer som innholdsmessig ikke var så sterkt knyttet til en pågående valgkamp, selv om det sosiale og politiske budskapet var like klart som før. «Det drønner gjennom dalen» fra 1937 skildret skogsarbeidernes kamp mot økonomisk krise og fascisme. «Lenkene brytes» fra 1938 handlet om ungdom og alkohol og var laget med ungdomsbevegelsen og avholdsbevegelsen som oppdragsgivere. Den siste av de store, norske arbeiderfilmene var «Gryr i Norden», produsert til LOs 40-årsjubileum i 1939. Filmen var et forsøk på å rekonstruere en historisk begivenhet, fyrstikkarbeiderenes streik i 1889.

I alle disse filmene var det profesjonelle skuespillere i hovedrollene, mens en rekke mindre roller var besatt av amatører. Olav Dalgard var den sentrale person bak alle disse filmene, både som regissør og delvis også som manusforfatter. Ifølge AOFs beretning for 1936 så nærmere en halv million mennesker de filmene organisasjonen hadde i bruk det året. Senere ga AOF opp å føre slik statistikk. Arbeiderfilmene på 1930-tallet var typiske bruksfilmer. De forente arbeidsfolks behov for underholdning med arbeiderbevegelsens ønske om å nå ut til så mange som mulig med sitt agitatoriske budskap.

Alt i AOFs første årsberetning fra 1932 finner vi et eget kapittel om film, «Filmen i arbeiderbevegelsens tjeneste». Filmen spiller i dag en større og større rolle i samfunnslivet, slås det fast. «Det er feil å tro at den bare er et middel til hygge og fornøielse. Filmen er i vår tid med og skaper de brede be-

folkningslags ideer, moral og samfundsopfatning,» heter det videre. «Vi har i filmen vårt beste middel til anskuelighetsundervisning. Sist, men ikke minst, filmen er vår beste agitator. Ingen taler, hvor dyktig han enn er, kan tale som filmen.» Sterke ord, med tanke på at de er ført i pennen av en som i ettertid skulle bli ansett som en av arbeiderbevegelsens beste talere, nemlig Haakon Lie.

Impulser fra utlandet: Sovjetunionen

Agitasjons- og propagandavirkomheten i norsk arbeiderbevegelse på 1930-tallet hentet i stor grad idéer og impulser fra utlandet, særlig fra Sovjetunionen og Tyskland. Som tidligere nevnt, var det i første rekke film- og teatervirkomheten som ble inspirert av sovjetiske forbilder.

Revolusjonen i Russland i 1917 hadde vakt enorm begeistring i nesten alle leire innen norsk arbeiderbevegelse. Gjennom partisplittelser, politiske kursendringer og ytre begivenheter holdt sympatien og beundringen for den nye Sovjetstaten seg levende helt fram mot utbruddet av annen verdenskrig. I en periode hvor de reaksjonære kreftene i Europa var på frammarsj, var det mange som så på Sovjetunionen som det eneste håpet, «det sterkeste bolverk mot krig, fascisme og reaksjon», som Martin Tranmæl uttrykte det i 1937.¹⁹ Vendepunktet kom med den sovjetiske ikke-angrepspakt med Tyskland i august 1939 og angrepet på Finland samme år, da mange brutalt fikk tilintetgjort troen på Sovjetunionens progressive rolle.

Den sterke solidariteten med Sovjet-

unionen gjorde seg gjeldende i norsk arbeiderbevegelse gjennom hele mellomkrigstiden og ga også støtet til en rekke støtte- og opplysningstiltak av ulik karakter. Ett av disse var Landslaget Sovjetunionens Venner (SUV) som ble stiftet i 1928 med formål «å sammenfatte alle krefter, uten hensyn til livsanskuelse eller politisk stilling, som vil delta i opplysningsarbeidet om det nye Russland og bekjempe den imperialistiske krigsfare som truer arbeiderstaten». Landslaget hadde i 1932 ca. 6000 medlemmer, hvorav omlag halvparten var kollektivt tilsluttet gjennom sine foreninger.

Fra starten av drev Sovjetunionens Venner agitasjons- og propagandavirkomhet på en rekke områder, blant annet med veggaviser, plakattstillinger og filmdistribusjon. Allerede høsten 1931, nesten tre år før Arbeiderpartiet satte i gang sine agit-prop-grupper, hadde SUV oppfordret sine avdelinger til å danne teatergrupper. En av de første agitasjons- og teatergruppene, «Blå Bluser», ble startet i Kristiansand våren 1932. «Blå Bluser» ble også den felles betegnelsen på agitasjons- og teatergruppene innenfor SUV. På samme måte som Arbeiderpartiets tramgjenger, hadde disse gruppene hentet både navnet og inspirasjonen fra tilsvarende teatergrupper i Sovjetunionen.

Mot midten av 1930-tallet forsøkte Arbeiderpartiet å markere seg sterkere som arbeiderbevegelsens formidler av kunnskap om Sovjetunionen. Bakgrunnen for dette kan være at partiet nå ønsket å overta den rolle som tidligere hadde vært ivaretatt blant annet av Sovjetunionens Venner. På tross av at SUV selv hevdet den var partipolitisk nøytral

Gunvor Sartz (t.h. i forgrunnen) demonstrerer bevegelseskorøvelser på AOFs teaterkurs i Trondheim i 1937.

og at de fleste medlemmene var arbeiderpartifolk eller partiløse, var det en utbredt oppfatning i DNA-kretser at organisasjonen var styrt av NKP. Alt i 1932 hadde partiet frarådet sine medlemmer å være medlemmer av SUV. DNAs landsmøte i 1933 gikk enda lenger og vedtok at medlemskap i kommunistpartiets «støtteorganisasjoner», deriblant SUV, var uforenlig med medlemskap i Arbeiderpartiet.

Et argument i diskusjonen på landsmøtet var at alt det SUV gjorde, kunne Arbeiderpartiet og dets organisasjoner gjøre minst like bra. Det ble også henvist til den nyopprettete «Arbeiderbevegelsens Russlandskomité», nedsatt av DNA, LO og AUF. Komitéen skulle ha som hovedoppgave «å samle, bearbeide

og fremlegge for den norske arbeiderklasse pålitelige og mest mulig utførlige opplysninger om stillingen og utviklingen i Sovjet-Samveldet.» Som en del av dette arbeidet skulle komitéen gjennomgå sovjetiske aviser, tidsskrifter og offisielle publikasjoner og formidle dette stoffet videre til arbeiderpressen og arbeiderorganisasjonene.

Siste gang vi hører om Russlandskomitéen er i Arbeiderpartiets beretning for 1935. Vi vet lite om hva komitéen foretok seg i de knapt tre årene den eksisterte. Etter vedtak på partiets landsmøte i mai 1936 ble komitéens oppgaver overført til AOF. I tillegg til de oppgaver som tidligere var tillagt Russlandskomitéen, skulle AOF nå organisere studiereiser og feriereiser til Sovjet-

unionen, forestå formidling av russisk film, arrangere utstillinger og utgi litteratur fra og om Sovjetunionen. I realiteten innebar landsmøtevedtaket lite nytt når det gjaldt AOFs virksomhet. Nesten fra starten av hadde AOF formidlet opplysninger om sovjetiske forhold og sovjetisk kultur, ikke minst gjennom kursvirksomheten. På de andre områdene som ble nevnt, f.eks. formidling av russisk film, hadde AOF alt i flere år gjort en aktiv innsats.

Samtidig som Arbeiderpartiet ønsket å markere seg sterkere som kunnskapsformidler om Sovjetunionen, ser det også ut til å foregå en slags kappestrid mellom kommunister og arbeiderpartifolk om å bruke Sovjetunionen som symbol i agitasjonen. Det kan være nærliggende å se på partiets valg av *hammeren* som enhetsmerke for arbeiderorganisasjonene i denne sammenheng. Arbeiderpartiets hammermerke er nesten identisk med hammeren i det sovjetiske «hammer og sigd»-symbolet, til og med hammerens vinkel er den samme. Det er vanskelig å tro at dette valget var en ren tilfeldighet.

Impulser fra utlandet: Tyskland

Fra Tyskland hentet norsk arbeiderbevegelse impulser til nye agitasjons- og propagandaformer både fra nazistenes propagandavirksomhet og fra det antifascistiske motstandsarbeidet.

Arbeiderbevegelsens holdning til fascismen og nazismen var i utgangspunktet preget av dyp avsky og forakt. Det var likevel ingen uenighet om at arbeiderbevegelsen kunne lære mye av de *metodene* fascistene og særlig de tyske nazistene brukte i agitasjonen. Gjen-

nom moderne propaganda som appellerte til følelsene hadde de klart å vinne massene for sine idéer. Når norsk arbeiderbevegelse i 1934 valgte å gå nye veier i agitasjons- og propagandaarbeidet, ble nettopp det å appellere til følelsene sett på som noe av det vesentlige i denne sammenheng.

Hitler hadde selv i *Mein Kampf* beskrevet massesuggesjonens effekt på den enkelte:

«Når han fra sitt lille verksted eller fra det store arbeidslokale (...), for første gang trer inn på massesemøtet og er omgitt av tusen og atter tusen mennesker med samme sinnelag, når han for første gang lar seg rive med av det suggestive bruset og henførelsen hos tre eller fire tusen andre, når tusentalls bifall understreker sannheten i den nye læren og han begynner å tvile på om hans gamle synspunkter virkelig er riktige - da er han underkastet trollmakten av det som vi kaller massesuggesjon. Viljen, lengselen, men også kraften hos en slik forsamling lagres i hvert individ. Den mann som kom dit ubeslutsom og tvilende, forlater møtet overbevist, han har blitt en del av fellesskapet.»²⁰

Sammenlikner vi sitatet ovenfor med Evensmos lyriske beskrivelse av en tramgjøngoptreden i 1935 eller med den anonyme tilskuerens begeistrede skildring av en AUF-demonstrasjon på Karl Johan, er det ikke vanskelig å finne likhetstrekk. Samtidig er det viktig å ha klart for seg at hovedhensikten med å ta i bruk fascistiske og nazistiske virkemidler i agitasjonen var å bekjempe fienden med dens egne våpen. Hammeren skulle ikke bare være et alternativ til hakekorset - den skulle knuse hakekorset.

Oppsummering

Fra 1933 og fram til utbruddet av annen verdenskrig ble det satset som aldri før på agitasjons- og propagandavirk-somheten i norsk arbeiderbevegelse. Den overveiende del av denne virksomheten skjedde i regi av Arbeiderpartiet. På de fleste områder kulminerte denne satsingen foran stortingsvalget i 1936. Mot slutten av 1930-tallet førte kravet om profesjonalisering til en viss stagnasjon, blant annet i teatergruppene og tramgjengenes virksomhet. Arbeiderfilmen hadde derimot en blomstringstid i de siste årene av 1930-tallet.

Det finnes svært få opplysninger om hva som ble gjennomført av agitasjons- og propagandavirk-somhet i regi av Norges Kommunistiske Parti på 1930-tallet. Antakelig var det nokså begrenset, medlemstallet tatt i betraktning. Stortingsvalget i 1930 hadde nærmest ut-slettet Kommunistpartiet som politisk parti, og under hele 1930-tallet hadde ikke kommunistene noen representant på Stortinget. Det sist kjente medlemstall for NKP er fra 1933, da det oppgikk til 5272. Det er gjetnet på at dette tallet var halvert i 1940. Til sammenlikning hadde Arbeiderpartiet i 1939 over 170 000 medlemmer.

Juni-nummeret i 1934-årgangen av Arbeiderpartiets tidsskrift, *Det 20de Århundre*, var i sin helhet viet de nye propagandametoder. I lederartikkelen finner vi igjen mye av argumentasjonen fra debatten om opprettelse av en egen propagandasentral for arbeiderbevegelsen.²¹ Spørsmålet om å vinne massene er nå blitt et spørsmål om liv og død for hele den sosialistiske bevegelse, under-strekes det.

«Det nuværende samfund er dømt til undergang, økonomisk som politisk. Kampen gjelder i virkeligheten om det skal redde sig ved fascismen eller avløses av socialismen. Nogen annen mulighed finnes ikke.»

Sitatet ovenfor bekrefter at kampen mot fascismen var det viktigste motiv for innføringen av nye agitasjons- og propagandaformer i norsk arbeiderbevegelse på 1930-tallet. For å bekjempe fascismen og nazismen var det en forutsetning at de sosialistiske idéer seiret. Her i landet betydde dette i klartekst at Arbeiderpartiet måtte overta regjering-makten og styrke sin posisjon ytterligere ved valgene.

Den store satsingen på propaganda- og agitasjon gav uten tvil positive resul-tater. Men hva var det egentlig som la grunnlaget for disse resultatene? Bortsett fra en større bruk av ytre effekter og virkemidler, var det når alt kommer til alt kanskje ikke så mye nytt i de «nye» propaganda- og agitasjonsmetodene. Noe av svaret finner vi litt lenger ut i den samme lederartikkelen:

«Med den avgjørende kamp som den social-istiske bevegelse nå står overfor gjelder det enn videre å skape en offensiv og positiv ånd innen bevegelsens egne rekker. Det gjelder å gjøre hele bevegelsen pågående og seiersbevisst, både for å styrke den innad og for utad å skape det friske vær som river med. De to oppgaver må sees i sammenheng. Bare den bevegelse som selv er fylt av seiers-vilje og seierstro kan gjøre sig håp om å vinne tillit og tilslutning.»

Det viktigste var ikke hva som rent konkret kom ut av satsingen, men satsingen i seg selv. Det å skape «en offen-siv og positiv ånd» var vel så viktig som å lansere et nytt slagord eller danne en

ny tramgjenggruppe. En annen artikkelforfatter i samme nummer uttrykker det slik:

«Målet for alle slike bestrebelser må være: At det er *arbeiderklassens røst* som høres som den kraftigste, vakreste, mest energiske utover landet vårt!»

Først når bevegelsen selv var fylt av vilje og tro på seier, kunne den håpe på å oppnå resultater.

Noter

1. *Arbeiderbladet* 22.06.1934.
2. *Arbeiderbladet* 15.06.1934.
3. P. Maurseth, Gjennom kriser til makt (1920-1935), bd. 3 i Bull m.fl. (red), *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1987: 567-569.
4. Tschachotin, S., *Trepil mod hagekors*, Kbh. 1933.
5. Det opplyses ikke hva den «muntlige hilsen» skulle være, heller ikke om hva slags «armhilsen» som var planlagt. Et tenkbart valg av armhilsen ville være en løftet knyttneve.
6. Brev fra AOF v/form. O. Torp til Arbeidernes faglige Landsorganisasjon v/H. Jønsson, 30.05.1934. (LOs sakarkiv 1934, sak 07.) Brevet inneholder ingen opplysninger om hvilke andre alternativer som ble drøftet. Det er mye som tyder på at AOFs ledelse allerede på det tidspunktet hadde bestemt seg for hammeren som merke.
7. Brev fra Arbeidernes faglige Landsorganisasjon v/H. Jønsson til AOF, 02.06.1934. (LOs sakarkiv 1934, sak 07.) Foruten LOs sekretariat ble sentralstyrene i henholdsvis Arbeidernes Avholdslandslag, Arbeidernes Idrettsforbund og AUF spurt om de være med på å innføre et enhetsmerke.
8. *Arbeiderbladet* 04.06.1934. Også i *Meddelelsesbladet* mai/juni 1934 og *Arbeider-Ungdommen* nr. 12 (16. juni) 1934.
9. Turneen skyldtes lanseringen av Segers bok *Konsentrasjonsleiren Oranienburg*, som nettopp var utgitt på Tiden Norsk Forlag i norsk oversettelse av Hans Heiberg.
10. Hovedkilde i dette underkapitlet har vært: Gripsrud, J., *La denne vår scene bli flammen*, Oslo 1981.
11. Gunvor Sartz overtok i 1935 som leder av Oslo Arbeidersamfunds teater, der hun satte opp en rekke samfunnskritiske tendensskuespill. I mange år var hun også fast instruktør både på AOFs sentrale teaterkurs på Arbeidernes Høiskole på Malmøya og på en rekke teaterkurs rundt om i landet.
12. Dalgard var på det tidspunktet ansatt som litterær konsulent (dramaturg) og oversetter ved Det Norske Teatret i Oslo.
13. Dalgard, O., Socialt teater, i *Det 20de århundre* 1933, nr. 6 og 7/8. Artiklene utgitt i bokform med tittelen *Socialt teater. Eit utsyn med ei kort rettleiing for amatører*, 1934.
14. Sartz, G., *Hvad vi vil*, i *Arbeider-Ungdommen* nr.13, 1934.
15. Jensen, L., *Tramgjengbevegelsen*, i Kokkvold, A., *Av og for det arbeidende folk*, Oslo 1981: 304-305.
16. «Teatret og arbeiderne» i *Det 20de århundre* 1935, nr.1.
17. *Arbeiderbladet* 23.09.1939.
18. Sørensen, B., *Gryr i Norden*, Trondheim 1980: 267-273.
19. *Arbeiderbladet* 10.11.1937.
21. Hitler, A., *Mein Kampf*, s. 445. Sitert etter: Karlsson, I. og A. Ruth, *Samhället som teater. Estetik och politik i Tredje riket*, Stockholm 1983: 198.
21. Artikkelen er sannsynligvis skrevet av Finn Moe, som da var redaktør av tidskriftet.